

ТДУ 338. 439. 6(375.3)

**АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ ХАВҶУ ХАТАРИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР
КОРХОНАҶОИ САНОАТӢ**

Зувайдуллоева Г.Х. - омӯзгори ДДБ ба номи Н. Хусрав

Калидвожаҳо: иқтисод, идоракунӣ, сармоягузорӣ, хатар, корхона, саноат, нишондиҳандаҳо, таснифот, менеҷмент.

Идоракунии хавфу хатар дар корхонаҳои бахши саноатии иқтисодиёт хусусияти ба худ хос дорад, зеро корхонаҳои мазкур ҳаракатдиҳандаи асосии иқтисодиёт маҳсуб гардида, на танҳо масъулияти иқтисодӣ, балки иҷтимоиро низ бар душ доранд. Зеро корхонаҳои саноатӣ қисмати аҳамиятнокӣ арзиши иловаро ташкил дода, аксаран вазифаи шаҳрсозиро низ ба уҳда доранд.

Аз ин ҷиҳат, таъмини оптималии дараҷаи хавфҳо барои рушди инноватсионӣ, сармоягузорӣ ва фаъолияти амалӣ дар корхонаҳои саноатӣ, инчунин иҷроиши кафолатҳои иҷтимоӣ дар назди ҷомеа масъалаи актуалӣ ба ҳисоб меравад.

Чунин вазъият аз тарафи як қатор муҳаққикон баррасӣ гардидааст. Чунончи, Белоусова Л.В.[2,236с] қайд менамояд, ки дар байни самтҳои идоракунии хавфҳо, илова ба усулҳои маъмурӣ (масалан, дар соҳаи танзими техникаӣ) давлат ба субъектҳои ба фаъолияти иқтисодӣ машғул буда, дар интиҳоби сиёсати идоракунӣ, аз ҷумла идораи хавфу хатарҳо мустақилиятро пешниҳод менамояд.

Нуктаҳои стандартии дар боло зикрфта низоми қатъӣ ва яқҷонибаи муайянкунӣ, баҳодихӣ ва идоракунии хавфҳо дар корхонаҳои саноатӣ пешбинӣ намекунад. Вале, то як андоза, принципҳои умумиро муқаррар менамояд, ки дар ҷаҳорҷубаи онҳо, вобаста аз шакли ташкил ва шароитҳои татбиқи истифодаи тарҳҳои гуногунро қобили қабул медонад. Муҳтавои мақолаи мазкур маҳз баррасии идоракунӣ ва назорати хавфҳои корхонаҳои саноатӣ ба сифати зернизоми идоракунии стратегӣ ва амалии ширкат (менеҷменти умумии саноатӣ) ба салоҳияти менеҷерҳои мувофиқ дохил буда, ба нишондиҳандаҳои махсуси фаъолияти амалиётӣ ва таҳлили майлқунии онҳо таъяс менамояд ва ба ҳамин тарз, бо низоми нишондиҳандаҳои идоракунии умумии саноатӣ пайвасти ногусастанӣ дорад.

Бояд таъкид кард, ки вобаста аз мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти мушаххас ва коркардҳои амалӣ муаллифони гуногун таърифҳои мухталифи хавфу хатарҳои корхонаҳои саноатиро пешниҳод менамоянд, масалан:

1. «Хавфҳои корхонаҳои саноатӣ бо омилҳои номуайяни алоқаманд мебошанд, ки онҳо ба қисматҳои техника-технологии фаъолияти сармоягузорӣ дар давлат, минтақа, амалигардонии лоиҳаҳо ва ба фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ дар умум таъсир мерасонад. Чунончи, эътимоднокии (аз кор баромадани) таҷҳизот, пешгӯишавандагии (ҳодисаҳои гуногун хангоми истифода) равандҳои истехсолӣ ва технологӣ, мураккабии онҳо, дараҷаи автоматиконӣ, ҳаҷми истехсолот, суръати модернизатсияи таҷҳизот ва технологияҳо, суръати навқунии инноватсионӣ аз қисматҳои он мебошанд». Ин таъриф бо баҳисобгирии мавзӯи асосии таҳқиқоти Кангро М.В. – лоиҳаи сармоягузорӣ пешниҳод шудааст[3,131с].

2. Дар назарияи умумии идоракунии хавфу хатар нисбат ба корхонаҳо, ки ба онҳо аксарияти корхонаҳои саноатӣ мансуб мебошанд, ба сифати муайянқунии хавф ду таърифи нисбатан устуворро пешниҳод кардан мумкин аст [9,42с].

- эҳтимолияти (имқонияти) талафот, ки ба туфайли ҳодисаҳои пешгӯишаванда ва пешгӯинашаванда муайян карда мешаванд;

- эҳтимолияти (имқонияти) фарқияти нишондиҳандаҳои ба нақша гирифта шуда ва натиҷаҳои ҳақиқӣ. Ба сифати нишондиҳандаҳои ба нақша гирифта шуда ҳаҷми истехсоли маҳсулот, ҳаҷми воситаҳои азхудшуда ва маблағгузорӣ, ҳаҷми арзиши фоидаҳои ба кор андохта шуда, бақияи (арзишҳои аслии) фаъолияти истехсолӣ ва тичоратӣ, фоида, сарватмандии ширкат ва арзиши кор (бизнес)-ро маҳсуб доништан мумкин аст. Бояд қайд намуд, ки таърифҳои овардашуда (2-4) дар маҷмӯъ ба таърифи асосӣ (1) муҳолифат накарда, дар баробари ин, барои соҳаи мушаххас қобили татбиқ аст. Масалан, таърифи (4)-ро барои саҳахгардонии таърифи ISO 73:2009 истифода кардан мумкин аст, зеро:

1. Талафоти ба хавфи объектҳои хатардоштаи саноатӣ вобаста буда ба туфайли мушаххасгардонии номуайяниҳои зерин ба вучуд омада метавонад:

- фавқулодда (ҳодисаҳои ғайриинтизор): фалокат (вайроншавии вазнини раванди технологӣ дар ҷараёни гузариши ба нақша гирифта шудаи он, ки ҳам бо таъсири беруна ва ҳам дохилии корхона алоқаманд мебошад);

- ҳамчунин ғайриимкон гардидани амалишавии раванди истехсолӣ;

- роҳ додан ба саҳв дар лоиҳакашии низоми технологӣ, ки боиси ғайриимкон гардидани амалишавии раванди истехсолӣ дар низоми мавҷудаи истехсолӣ-технологӣ, ки хусусиятҳои махсуси раванд (иқтисодӣ, техникаӣ, ташкилӣ, экологӣ) ва сифати маҳсулотро талаб менамояд, мегардад;

- ҳодисаҳои ҷашмдоштӣ (систематикӣ), ки воқеаҳои гуногуни хусусияти низомнок дошта, ба монанди партовҳо ва ҳосилшавии пасмондаҳои истехсолӣ, нуқсонҳои истехсолӣ, сарфи барзиёди (исрофи) захираҳои истехсолӣ ва ғайраро дар бар мегирад.

2. Ходисаҳои хавф дар корхонаҳои саноатӣ дар ҳолатҳои дилхоҳ ба тағйироти чараёни арзиши (мушаххасгардонии таъсир ба ноилшавӣ ба мақсадҳои пешгузошташуда) корхонаҳои истеҳсоли, дар асоси робитаи мустақим бо ҳодисаи хавф (фалокат ва ё низомнок), ки табиати эҳтимолӣ (имкониятӣ) доранд, таъсир мерасонанд, аз ин рӯ, дар робита бо ин муайян намудани табиати эҳтимолии тағйироти чараёни арзиш аҳамияти амалӣ пайдо мекунад.

Роговим М. қайд мекунад, ки идоракунии хавфу хатари сармоягузорӣ дар як вақт ҳам сиёсат ва ҳам иқтисодӣ ва занҷири звеноҳои сершуморро ифода менамояд, ки ба онҳо на танҳо мутахассисони соҳибхтисос, балки бояд мутахассисоне роҳбарӣ кунанд, ки соҳиби ваколатҳои мувофиқ буда, бо методикаву стандартҳо мусаллаҳ бошанд [7]. Олимон кайҳост, ки ба омӯзиши асосҳои гуногуни методӣ ва назариявии идоракунии хавф машғул мебошанд. Тавсиф ва банизомдарории нуктаҳои асосии назарияи идоракунии хавф дар корхонаҳои саноатӣ мавҷудияти низоми безиддияти категорияҳо – аппарати категориалиро (забони тасвириро) тақозо менамояд. Он қисмати муҳимми таркибии назарияи идоракунии хавф дар корхонаҳои саноатӣ ба ҳисоб меравад.

Масъалаҳои оптимизатсиякунонии идоракунии ҳал ва фаъолияти амалиёти корхонаҳои саноатӣ ҳамеша дар вазъияти баланди масъулият қарор доранд. Зеро чи тавре мегӯянд «Дар бозӣ чизи андак не, балки фароғати истеъмолкунандагон, воситаҳои калони моддӣ, билохира бехатарии одамон гузошта шудааст ва омаду барори корро чашмдор будан, ба ақли солим мувофиқ намеояд». Дар шароити имрӯза дар соҳаи назарияи идоракунии хавф ҳамчун қисмати таркибии идоракунии хавф дар корхонаҳои саноатӣ вазъияте ба амал омадааст, ки ба низомадорӣ ва омӯзиши амики донишҳои ғуншуда бе аниқкунии асосҳои концептуалии назарияи идоракунии хавф ва тавсифи мундариҷаи мазмун он дар мувофиқат бо моҳияти аслии ҳодисаҳои дар идоракунии хавфҳо инъикосёбанда ниҳоят мушкил мебошад. Масалан, дар таҳқиқотҳои Каплан А.В., Каплан В.Е., Машенко М.В., Овечкина Е.В.[4,596с] таснифи нисбатан пурраи методҳои оптимизатсияи масъалаи идоракунии аз рӯи меъёрҳои (критерияҳои) гуногун пешниҳод шудааст, ки дар байни онҳо максималигардонии ғоида ва ҳисоби самаранокии иқтисодӣ мавқеи хосро ишғол менамоянд. Дар қори Лукашов А.В. [6] бошад ба рушди консепсияи идоракунии активҳо ва воситаҳои пулии корхонаҳо дар шароити хавф диққати калон дода шудааст. Идоракунии хавфҳо ҳамчун низоми зиёдгардонии арзиши саҳмияҳои корхона арзёбӣ мегардад. Низоми идоракунии хавфу хатарҳо ба сифати абзори оптимизатсияи равандҳои тичоратӣ дида баромада намешавад. Хусусан, дар ин бобат мақсаднокии сармоягузорӣ барои қоғазҳои қиматнок ва рушди лоиҳаҳо нақши муҳим мебошад. Аз тарафи дигар, аз рӯи таърифот метавон гуфт, ки низоми идоракунии хавфҳо набояд барои муайян кардани даромаднокии сармоягузорӣ, балки бояд барои ташаккули устувори корхона истифода бурда шавад. Хусусияти умумии концептуалии ҳамаи таҳқиқоти мавҷударо самтнокии идоракунии хавф барои кам кардани имконияти сар задани натиҷаҳои номусоиди моддии ченшаванда ташкил медиҳад. Дар таҳқиқоти Кричевский Н.А. [5,255с] унсурҳои асосии консепсияе муайян карда шудааст, ки он раванди идоракунии эҳтимолияти бавҷуд омадани хавфҳо, натиҷаҳои номусоид, камкунии (минимизатсияи) талафотро дар бар мегирад. Ҳамчунин дар ин таҳқиқот вазифаҳои асосии идоракунии хавфу хатар: ошкор соختани хавфи имконпазир; арзёбии талафоти имконпазирӣ молиявӣ; ташаккули стратегияи идоракунии хавфҳо; таъсиррасонӣ ба хавфҳо; таҳлили натиҷаҳо ва арзёбии методҳои самаранокии идоракунии хавфҳо муайян карда шудаанд. Дар таҳқиқоти Резниченко В.Ю.[8,102с] самтҳои интегратсияи менеҷменти хавф: ҳамоҳангсозӣ (координатсия), бетанаффусӣ (муназзамӣ), дарбаргирии ҳамаи намудҳои фаъолият ба таври муфассал тасвир ёфтааст. Дар он ҳамчунин консепсияи хавфи соҳибкорӣ, ки ба таҳқиқи сабабҳои сар задани хавф асос ёфтааст ва дар навбати худ он таҳдид ва ё майлқунӣ аз натиҷаҳои нақшавиро муайян мекунад, нишон дода шудаанд. Дар таҳқиқоти Асват Дамодаран[1,496с] алгоритми умумии идоракунии стратегияи хавф дар корхона тавсиф ёфта, механизмҳои идоракунии хавфҳои гуногуни ба корхона таҳдидкунанда баррасӣ гардидааст. Метавон гуфт, ки имрӯз дар соҳаи идоракунии хавфҳои молиявӣ ва сармоягузориҳои корхонаҳои саноатӣ қоркардҳои зиёде мавҷуданд. Вале бояд қайд кард, ки ба масъалаҳои идоракунии хавф дар фаъолияти амалии корхонаҳои сектори ҳақиқӣ камтар диққат дода мешавад.

Ҳамин тавр, таъкид месозем, ки хавф ин омилҳои доимӣ, ба таври даврӣ ва схоластикии таъсиркунандаи муҳити беруна ва ё дохилии корхонаи саноатӣ мебошад, ки ба пастравии арзиши онҳо равона гардидааст.

Ҳамин тариқ, гуфтан мумкин аст, ки қисмати зиёди таҳқиқоти имрӯз мавҷудбударо таҳқиқоти ба идоракунии молиявии хавфҳо бахшидашуда ташкил медиҳад. Дар робита бо ин, пешниҳод мегардад, ки чунин консепсияи идоракунии комплекси хавфҳо ташаккул дода шавад, ки он ба махсусияти қори корхона нигаронида шуда, ба оптимизатсияи равандҳои тичоратӣ равона бошад. Мушкилоти (проблемаи) пешниҳодшуда дар назди идоракунии корхона ташаккули консепсияи идоракунии хавфҳоро вазифа мегузорад, ки он ба корхонаи саноатӣ хос мебошад. Дар зеро мафҳуми консепсияи низоми идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатӣ тарзи муайяни қори низоми, принципҳои асоснокӣ ва ҷанбаҳои назариявии он дар назар дошта шудааст.

Адабиёт

1. Асват Дамодаран Стратегический риск- менеджмент. Принципы и методики: пер. с англ.- М.: Изд. дом «Вильямс», 2010. - 496 с

2. Белоусова Л.В. Методы государственного регулирования профессиональной деятельности в сфере управления риском в промышленности: диссертация... кандидата экономических наук:08.00.05 – Москва, 2013. – 236 с.
3. Кангро М. В. Методы оценки инвестиционных проектов: учебное пособие – Ульяновск: УлГТУ, 2011. – 131 с
4. Каплан А.В., Каплан В.Е., Машенко М.В., Овечкина Е.В. Решение экономических задач на компьютере: учеб. Пособие- М.: ДМК Пресс, 2008. - 596 с.
5. Кричевский Н.А. Страхование инвестиций: Управление инвестиционными рисками: Модели комбинированного страхования: Развитие страхового инвестирования: учеб. Пособие- М.: Изд. Дом «Дашков и К», 2005. - 255 с.
6. Лукашов А.В. Риск-менеджмент и количественное измерение финансовых рисков в нефинансовых корпорациях // Управление корпоративными финансами, 2005. - № 5
7. Риск-менеджмент — это НЕ волшебное обоснование принимаемых решений»: интервью с Михаилом Роговым, канд. экон. наук, советником директора по внутреннему контролю и управлению рисками ОАО «РусГидро» // Энергетика и промышленность России, 2014.- № 7, апрель
8. Резниченко В.Ю. Риск-менеджмент- М.: МГУЭ, 2004. - 102 с.
9. Technical risk assessment handbook: Version 1.1/ Australian Government:Department of defence. Defence Science and Technology organization. – Canberra: 2010. – 42 p.

АННОТАЦИЯ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫМ РИСКОМ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Автор в своей статье изучает и анализирует теоретические основы управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях. Он отмечает, что управление рисками на предприятиях промышленного сектора экономики является характерным, поскольку эти предприятия являются основными двигателями экономики и несут не только экономическую, но и социальную ответственность.

ANNOTATION

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INVESTMENT RISK MANAGEMENT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

In his article, the author studies and analyzes the theoretical foundations of investment risk management in industrial enterprises. He pointed out that risk management in enterprises of the industrial sector of the economy is characteristic because these enterprises are the main drivers of the economy and bear not only economic but also social responsibility.

Keywords: *economics, management, investment, risk, enterprise, industry, indicators, classification, management.*